

Sədaqətə xəyanət

1937-ci ildə respublika rəhbərlərinə və partiya üzvlərinə qarşı repressiyalar kütləvi hal almışdı

1937-ci ilin yayından 1938-ci ilin payızına qədər Azərbaycan faktiki olaraq idarəedilməz qalmışdı. Təkcə 1937-ci ildə 22 xalq komissarı, 49 rayon komitəsi katibi, 29 rayon icraiyyə komitəsinin sədri həbs olunmuşdu. 18 xalq komissarı və bütün rayon komitəsi katibləri bu zaman ərzində öldürüldülər. Əkinçilik, maarif və ədliyyə xalq komissarları ilə birgə onların müavinləri və demək olar ki, bütün əməkdaşları da repressiya qurbanı oldular.

Tədqiqatçıların araşdırmalarına görə, bir sıra partiya və dövlət xadimlərinin həbsinə səbəb onlara qarşı yazılan ərizələr, böhtan və iftira xarakterli şikayətlər idi. Ölüm hökmü alan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin rəisi İvan Menyaylov ziyankarlıq fəaliyyətində əlbir olduğu 138 nəfər haqqında ifadə vermişdi. Onların arasında Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin Siyasi şöbəsinin keçmiş rəisi, o dövrdə artıq Naxçıvan Vilayət Komitəsinin birinci katibi, eyni zamanda Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin sədri olan Hüseyn Rəhmanovun qardaşı Həsən Rəhmanovun da adı çəkilirdi. 26 sentyabr 1937-ci ildə Stalin Azərbaycan KP MK-ya şifrlənmiş teleqram yollayır.

Teleqramda deyilirdi ki, ÜKP Mərkəzi Komitəsi Hüseyn Rəhmanov və Həsən Rəhmanovun həbsini təsdiqləyir: "Sizdən xahiş edilir ki, Həsən Rəhmanov tərəfindən mundarlanmış Naxçıvan Respublikasını diqqətlə təmizləyəsiz. Nəzərə alın ki, Naxçıvan Respublikası bütün Zaqafqaziyada ən təhlükəli nöqtədir. Ora yoxlanılmış əsl bolşevik idarəetməsi təyin etmək gərəkdir".

Həmin dövrdə Azərbaycanın xalq hakimlərinin hər beşindən dördü həbs edilmişdi, demək olar ki, bütün prokurorluq aparatı başsız qalmışdı. Kirovabadda (indi Gəncə) məhkəmə və prokurorluq orqanlarının kolxozlardakı cinayətkar elementlərlə mübarizədə yetəri qədər qətiyyətli olmamaları ilə bağlı bəyanatdan sonra 1937-ci ilin yazında burada demək olar ki, bütün hakim və prokurorlar həbs edilmişdi. Alman tarixçisi Yorc Baberovskinin yazdığına görə, Bağırovun cadugər ovu Azərbaycandakı partiya-təsərrüfat aparatını özünüməhv etmə təhlükəsinin sərhədinə və dəhşətli burulğana salmışdı.

Repressiyalar həm də Mir Cəfər Bağırova öz siyasi rəqiblərini məhv etmək üçün ideal şərait yar

atmışdı. O da öz növbəsində bundan istifadə edirdi. 1937-ci ilin may-iyun aylarında olan məlumatlara görə, bəzi azərbaycanlı kommunistlərin (xalq maarif komissarı M.Cuvarlinski, H.Sultanov) Mir Cəfər Bağırovla bağlı Moskvaya şikayət cəhdləri qeydə alınmışdı. Bu cəhdlər onların özləri üçün faciəvi sonluqla bitmişdi. Məmməd Cuvarlinski Azərbaycan SSR-in maarif komissarı AZK(b)P Nuxa (Şəki) Komitəsinin birinci katibi vəzifəsində çalışmışdı. MK-nın üzvü idi. M.Bağırov 1937-ci ildə Azərbaycan SSR Sovetlər qurultayında partiya qrupundan çıxış edərək Azərbaycan Konstitusiyasında düzəlişlər edən Cuvarlinskiyə mil-lətçi adlandırmışdı. Martin 17-də MK-nın bürosu, 19-da isə plenumu Mir Cəfər Bağırovun təklifi ilə Məmməd Cuvarlinskiyə MK-nın bürosundan, 29-da isə partiya işindən xaric etmişdilər. M.Cuvarlinski Moskvaya şikayət üçün yollanmışdı. M.Bağırov onu qabaqlayıb həbs etdirmiş və o, 13 oktyabr 1937-ci ildə güllələnmişdi.

Repressiyaya məruz qalanlar arasında Çingiz İldırım da var idi. Keçmişdə o, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Hərbi Dəniz Donanmasına rəhbərlik etsə də, 1920-ci ilin aprel işğalında əsas rol oynayan fiqurlardan olmuşdu. Böyük terror zamanı Krivoy Roq şəhərində zavod direktoru vəzifəsində çalışan Çingiz İldırım "bəy oğlu" kimi həbs edib Bakıya gətirmiş, işgəncələrə məruz qoyaraq istədikləri ifadələri aldıqdan sonra Moskvaya yollayıb orada güllələmişdilər.

Onun ardınca Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının keçmiş sədri Eyyub Xanbudaqovu 1924-cü ildə etdiyi millətçi çıxışlarını xatırladıb həbs etmişdilər. 1937-ci ilin 23 iyul tarixində SSRİ XDİK-nin xüsusi iclasında 5 il azadlıqdan məhrum edilən E.Xanbudaqov sonradan SSRİ Ali Məhkəməsinin hərbi kollegiyasının səyyar iclasının 12 oktyabr 1937-ci il tarixli qərarı ilə

ölüm hökmünə məhkum edilmişdir. SSRİ Ali Məhkəməsinin 1957-ci il 26 dekabr tarixli qərarına əsasən, E.Xanbudaqova bəraət verilmişdir. Arxiv materiallarına görə, Xanbudaqova qarşı Həmid Sultanov ifadə vermişdi. 1937-ci ilin noyabrında üçlük partiya veteranı (1907-ci ildən partiya üzvü olan), əmək qəhrəmanı Sumbat Fətəlizadəni 8 il müddətinə əmək düşərgəsinə məhkum etmişdi. Sumbat Fətəlizadə düşərgədə dünyasını dəyişmişdi.

Azərbaycan SSR Xalq Daxili İşlər Komissarı, eləcə də Azərbaycan XDİK üçlüyünün üzvü Mixail Rayev-Kaminski 1938-ci ildə M.Bağırovun otağında olarkən həbs edilir. Müstəntiq Pavel Xentovun ifadələrinə əsasən, o, həbs edilənlərin döyülməsində xüsusi fəallıq göstərmiş. Mixail Rayev-Kaminski 1939-cu ildə güllələnmiş, amma bəraət almamışdı.

Həbsdən yayınmaq üçün bəzi kommunistlər ya dəli olurdular, ya da özlərini öldürürdülər. "Azneft"in

rəhbəri olan R.İ.Qulbis 1937-ci ilin yayında Bakı vağzalında tezliklə həbs olunacağını bildikdən sonra özünü qatarın altına atmışdır.

Repressiyalar Azərbaycan SSR Kommunist Partiyasını orta sinfsiz qoyub partiya rəhbərliyinin əksəriyyətini məhv etmişdi. Mir Bəşir Qasimov və Yusif Qasimovdan başqa, "Hümmət" təşkilatının bütün üzvləri repressiya qurbanı olmuşlar, adları çəkilənlər isə həbsə göndərilmişdilər. Kommunist elitasının "köhnə qvardiyası" amansızcasına məhv edilmişdi. Dadaş Bünyadzadə, Sultanməcid Əfəndiyev, Həmid Sultanov, onun həyat yoldaşı Ayna Sultanova, Teymur Əliyev, Ruhulla Axundov, Mirzə Davud Hüseynov, Mustafa Quliyev, Əliheydər Qarayev, Qəzənfər Musabəyov, İsay Dövlətov kimi sosializmin ən parlaq təmsilçiləri sədaqətlə xidmət etdikləri rejimin qurbanı olmuşdular.

*İradə ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"*